

Antoon van Aken

SCHEMEROORLOG

Copyright ©Antoon van Aken 2023 Alle rechten voorbehouden

ISBN 9789464658132

Afbeelding omslag: Rechts staand vooraan de vader van de auteur, Lambertus Johannes (Bep) van Aken, tijdens de mobilisatie in het najaar van 1939.

INHOUDSOPGAVE

PROLOOG	p. 5
Deel 1 6 november 1939 - 1 januari 1940	p. 11
Deel 2 1 januari - 15 maart 1940	p. 125
Noten	p. 245
Geraadpleegde literatuur	p. 249
Kaarten	p. 251
Duitse commandostructuur	p. 259
Bibliografie	p. 261

PROLOOG

Op 28 juni 1919 eindigde de Grote Oorlog, die meer dan vier jaar had geduurd, met de ondertekening van het verdrag van Versailles. In de jaren daarna werden nog afzonderlijke verdragen met Hongarije, Turkije, Bulgarije en Oostenrijk afgesloten. In 1922 waren de laatste verdragen getekend en kon de Grote Oorlog definitief als beëindigd worden beschouwd.

Het verzet tegen het verdrag van Versailles laaide in Duitsland tot 1924 nog regelmatig ongemeen fel op. Daarna werd ook Duitsland meegevoerd op de golf van internationale hoogconjunctuur die tot 1929 duurde. In oktober van dat jaar stortte de Amerikaanse beurs in en al snel werden ook andere landen meegesleurd in de economische malaise. Het spook van de werkloosheid strekte zijn magere vingers over de wereld uit. Europa leed zwaar onder de gevolgen.

Ook Duitsland ontkwam niet aan de neergang. De bejaarde president Paul von Hindenburg en de achtereenvolgende kabinetten hadden geen antwoord op de diepe economische crisis waarin het land werd gestort. Daardoor kregen ultrarechtse en ultralinkse groeperingen de wind vol in de zeilen. Vooral de uitstekend georganiseerde nationaalsocialisten onder Adolf Hitler sponnen garen bij de ellende. Ze veroverden zo'n groot aantal zetels in de *Reichstag* dat von Hindenburg uiteindelijk in januari 1933 Hitler opdroeg een kabinet te formeren. Toen die daarin slaagde en vervolgens de republiek van Weimar binnen enkele maanden verving door een dictatuur, had de dementerende von Hindenburg daar geen antwoord meer op. Direct na diens overlijden in augustus 1934 nam Hitler als *Führer*, waarin de functies van president en premier werden verenigd, de teugels van het Duitse Rijk in handen. Ook werd hij opperbevelhebber van het leger. Alle militairen in het rijk dienden een eed van trouw aan hem af te leggen

Hitler had zijn politieke ideeën in een nogal warrig betoog met de titel *Mein Kampf* vastgelegd en eenmaal aan de macht begon hij het daarin verwoorde politieke programma met grote voortvarendheid uit te voeren. Globaal kwam dat programma erop neer dat Duitsland de ketenen van Versailles moest afwerpen door Duitse minderheden in de omringende staten weer onder Duits bestuur te brengen en het land economisch op eigen benen te laten staan. Het moest Duitsland bevrijden van mogelijke geallieerde blokkades die het rijk in de Grote Oorlog op de rand van de hongerdood hadden gebracht. Het streven naar economische onafhankelijkheid kon volgens Hitler

worden gerealiseerd door de teruggave van de koloniën die Duitsland in 1919 waren afgenomen, of door het veroveren van grote gebieden in het oosten.

Een belangrijk punt op Hitlers agenda was een virulent antisemitisme, dat vooral gemotiveerd werd door de wijdverbreide, maar onbewezen gedachte dat Duitsland de Grote Oorlog verloren zou hebben door een joods-bolsjewistisch complot. Om herhaling te voorkomen moest Duitsland zich volgens Hitler ontdoen van de joden. Over de vraag hoe dat moest gebeuren was hij in *Mein Kampf* al duidelijk: door ze het land uit te zetten en wanneer dat niet mogelijk was door totale vernietiging.

Direct na de machtsovername door Hitler en zijn nationaalsocialisten, werd gestart met het afschudden van de ketenen van het verdrag van Versailles. Duitsland verliet in 1933 de Volkenbond, weigerde nog mee te werken aan herstelbetalingen en bezette in 1936 het gedemilitariseerde Rijnland. De geallieerden protesteerden hevig tegen de schending van deze bepalingen in het verdrag, maar daar bleef het bij. Tot daden, dat wil zeggen een militaire operatie, kwam het niet.

De joden in Duitsland zagen zich al snel geconfronteerd met een antisemitisch programma dat hen langzaam maar zeker uit het openbare leven moest verwijderen. Ze werden uit belangrijke functies gezet en in 1935 werd een rassenwet aangenomen die het mogelijk maakte om hun rol in de samenleving nog verder te marginaliseren.

Het economisch herstel dat gepaard ging met de machtsovername van de nationaalsocialisten, kortweg nazi's, was echter indrukwekkend. De werkloosheid verdween als sneeuw voor de zon en de gewone Duitser, die zwaar had geleden onder de recessie, kreeg het in ijltempo steeds beter. Oppositie tegen de dictatuur was er daardoor nauwelijks. Dat dit herstel onder andere gerealiseerd werd door een snelle uitbreiding van het leger en het opzetten van een bewapeningsindustrie, kreeg vrijwel geen kritiek.

Drie dagen na de machtsovername in 1933 sprak Hitler al twee uur lang met de legertop. Het was een nogal stroeve eerste kennismaking. De generaals waren wel gecharmeerd van het herbewapingsprogramma dat Hitler voor ogen stond, maar schrokken van zijn plannen om in het oosten *Lebensraum* te veroveren. De dreiging van een tweefrontenoorlog, die in de Grote Oorlog de Duitsers fataal was geworden, stond de meesten nog zo helder voor ogen dat ze bepaald niet zaten te wachten op een herhaling.

Vanaf september 1937 begon Hitler op een oorlog aan te sturen. Om zijn veroveringsplannen te kunnen realiseren was steun van Italië echter onontbeerlijk. De Duitse dictator slaagde daar glorieus in toen hij Mussolini in diezelfde maand groots in Berlijn onthaalde. De Italiaanse dictator was zo onder de indruk dat hij op 6 november 1937 in Rome een anti-cominternpact met Duitsland sloot. Daarmee gaf hij aan Hitler het felbegeerde signaal dat die zijn gang kon gaan. Italië zou hem geen strobreed meer in de weg leggen.

Minder succesvol was Hitler toen hij zijn oorlogsplannen in november 1937 voor de militaire legertop ontvouwde. Die had zoveel kritiek dat Hitler in februari 1938 de obstinate generaals met een aantal dubieuze aantijgingen verving door meer meegaande figuren als Wilhelm Keitel en Walther von Brauchitsch.

Nadat in maart 1938 eerst Oostenrijk bij het Duitse rijk was ingelijfd, richtte Hitler zijn pijlen op Tsjechoslowakije. Frankrijk en Groot-Brittannië hielden aanvankelijk ferm stand door te verklaren dat elke aantasting van de soevereiniteit van Tsjechoslowakije oorlog betekende, maar gingen in het najaar van 1938 toch akkoord met het onder Duits bestuur stellen van gebieden waar veel Duitsers woonden. De Tsjechen waren woedend, maar hadden niet de militaire middelen om het alleen tegen de *Wehrmacht* op te nemen.

Het rücksichtslos aansturen op een oorlog, activeerde in Duitsland enkele haarden van verzet die zich concentreerden binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken en rond figuren als generaal Franz Halder en admiraal Wilhelm Canaris binnen de *Wehrmacht*. Er waren zelfs in september 1938 al plannen om Hitler te arresteren, maar toen op het laatste moment een oorlog werd afgewend, bleven die plannen onuitgevoerd.

In maart 1939 gaf Hitler opdracht om het overgebleven deel van Tsjechië in te lijven als protectoraat en Slowakije als vazalstaat te laten voortbestaan. Een maand later werd het Memelland, een strook land tussen Litouwen en Oost-Pruisen nog bij Duitsland ingelijfd, maar daarmee overspeelde Hitler zijn hand. Toen hij in de zomer van 1939 Polen bedreigde met als voorwendsel dat de Duitse minderheden daar onheus werden behandeld, lieten Groot-Brittannië en Frankrijk weten dat de nieuwe eisen van de Duitse dictator onacceptabel waren. Voor hen was de maat vol.

Met een voor onmogelijk gehouden politieke manoeuvre slaagde Hitler er in augustus 1939 in met de Sovjet-Unie een niet-aanvalsverdrag te sluiten. In dit naar de ministers van buitenlandse zaken genoemde Molotov-Ribbentropact was nog een geheime bijlage opgenomen, waarin de verdeling van

Oost-Europa door Hitler en Stalin in geval van oorlog min of meer was vastgelegd. Polen zou worden verdeeld en de Baltische staten zouden binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie komen te liggen.

Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen. Twee dagen later, op zondag 3 september 1939, verklaarden Groot-Brittannië en Frankrijk Duitsland de oorlog. Hitler, die had verwacht dat de geallieerden zich ook ditmaal afzijdig zouden houden, begreep dat hij verkeerd had gegokt, maar besloot toch om het offensief in Polen voort te zetten.

Het Poolse leger bezweek razendsnel onder de slagen van de modern uitgeruste *Wehrmacht*. Begin oktober 1939 gaven de laatste Poolse troepen zich over. Het land werd daarna verdeeld tussen het Duitse rijk en de Sovjet-Unie. Het westelijk deel ging naar de Duitsers en werd voor een belangrijk deel geannexeerd, het oostelijk deel naar de Sovjets. Daartussen creëerde Hitler een *Generalgouvernement* dat in de toekomst een slavenstaat moest worden van het Groot-Duitse Rijk, waarin de Polen, door *SS-Einsatzkommandos* ontdaan van de elite, werden gereduceerd tot werkslaven voor hun Duitse bazen.

In de geallieerde hoofdkwartieren werd de ineenstorting van Polen met ontsteltenis gadeslagen. Met name het Franse opperbevel was ervan uitgegaan dat de Polen het zeker zes maanden zouden uithouden, waarna de Duitsers met een grootschalig offensief in het westen op de knieën kon worden gedwongen. Dat plan was daardoor na enkele weken al onuitvoerbaar geworden.

Hitler probeerde van de geallieerde verwarring te profiteren door, nadat Polen had gecapituleerd, met een hernieuwd vredesaanbod te komen, maar dat werd door Londen en Parijs afgewezen. Slechts door de onmiddellijke ontruiming van Polen konden de Duitsers de geallieerden nog aan de onderhandelingstafel krijgen. De Duitse dictator gaf daarna zijn generaals opdracht om een veldtocht tegen Frankrijk voor te bereiden. Een datum werd ook al genoemd: op zondag 12 november 1939 zou het offensief moeten beginnen.

Dit besluit wekte de ingedommelde oppositie binnen de Duitse militaire en ambtelijke top weer tot leven. Dit keer niet omdat men het offensief, waarbij ook het neutrale België en Nederland niet buiten schot zouden blijven, om ethische redenen afkeurde, maar veel meer omdat men vreesde dat de *Wehrmacht* niet opgewassen was tegen de gecombineerde kracht van Fransen en Britten. Bovendien bleek de oppositie verdeeld: sommigen wil-

den Hitler vermoorden, anderen arresteren en nog weer een groep koos voor obstructie. Uiteindelijk kwam men daardoor niet verder dan enkele krachteloze protesten, die door Hitler moeiteloos terzijde werden geschoven.

Slechts op het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken, bleef een kleine groep actief met de voorbereidingen van een bomaanslag. De jonge diplomaat Erich Kordt had zich bereid verklaard deze aanslag, die hemzelf ook het leven zou kosten, uit te voeren.

DEEL 1

6 november 1939 – 1 januari 1940

1.

Nadat de Britse regering op zaterdag 4 november 1939 het bericht ontving dat Hitler de aanvalsdatum voor een offensief in het westen op zondag 12 november had vastgesteld, begon de spanning in de westelijke hoofdsteden van Europa snel op te lopen. In de vroege ochtend van maandag 6 november 1939 meldde de Nederlandse gezant in Brussel, baron van Harinxma thoe Slooten, zich bij de Belgische generaal van Overstraeten. De baron had een belangrijke en dringende boodschap van koningin Wilhelmina voor de Belgische koning.

Generaal Raoul van Overstraeten was de chef van het militaire kabinet, een functie die formeel niet veel voorstelde, maar hem feitelijk meer invloed gaf dan de chef-staf van het Belgische leger of de minister van defensie. De lange, statige generaal was opgeleid als artillerist en had als instructeur op de Belgische Militaire Academie de reputatie verworven van een buitengewoon scherpzinnige analist. Het optreden van de generaal droeg daar in niet onbelangrijke mate toe bij. Als van Overstraeten ergens binnenkwam wist hij direct alle aandacht op zich te vestigen. De Belgische minister van buitenlandse zaken, Paul-Henry Spaak, zei over hem: “Hij is op afstand de meest intelligente officier in het leger. Het is alleen jammer dat hij het weet.”

Net als koning Leopold III was van Overstraeten er voorstander van dat België een strikte neutraliteit handhaafde. Hij lag dan ook regelmatig overhoop met generaal Henri Denis, de Belgische minister van defensie, die het liefst in het geheim besprekingen met de Britse en Franse legerleiding wilde voeren over gemeenschappelijke operaties tegen het Duitse leger. Maar volgens van Overstraeten had België met dergelijke besprekingen niets te winnen en alles te verliezen. “Het is in het belang van Engeland en Frankrijk,” liet hij Denis weten, “om ons te helpen als we aangevallen worden, maar het is niet nodig om voor die garantie een prijs te betalen.”

Van Overstraeten schrok er zelfs niet voor terug om dagelijks de hoofdkwartieren van de belangrijkste legeronderdelen te bezoeken om er zich persoonlijk van op de hoogte te stellen of er niet in het geheim contacten met Britse of Franse militaire staven werden gelegd. Ook drong van Overstraeten er bij de koning op aan om het Belgische leger langs alle grenzen versterkingen te laten aanleggen en niet alleen langs de Duitse. Het Franse *Deuxième Bureau* kreeg zelfs de waarschuwing dat er op elk Brits of Frans vliegtuig dat het Belgische luchtruim schond, geschoten zou worden.

Dat nam niet weg dat al weken voor de regering op de hoogte werd gebracht van een Duits offensief op 12 november, de Belgische militaire inlichtingendienst waarschuwde dat een verontrustend groot aantal Duitse divisies langs de Belgische grens werd samengetrokken, waaronder de meest genommeerde van de veldtocht in Polen. Ook werd gerapporteerd dat de Duitse vliegvelden die bij de grens lagen vol stonden met onafzienbare rijen jachtvliegtuigen. De Belgische militaire attaché in Berlijn, kolonel Goethals, meldde dat een vrachtwagen vol stafkaarten van België op het hoofdkwartier van het Duitse leger in Zossen was afgeleverd. Al deze verontrustende meldingen die de dreiging van een Duits offensief tegen de lage landen alleen maar leken te bevestigen, werden echter door de koning en van Overstraeten zoveel mogelijk genegeerd. Beide klampten zich vast aan de onberedeneerde hoop dat een strikte neutraliteit het gevaar van een Duitse inval op de valreep zou kunnen afwenden.

Net als de Nederlandse regering was ook de Belgische er op zaterdag 4 november 1939 er vanuit Londen van op de hoogte gebracht dat de *Wehrmacht* over een week de aanval zou openen en dat de Belgische neutraliteit daarbij geschonden dreigde te worden. Het bericht dat het Duitse offensief zich mogelijk in eerste instantie niet op België maar op Nederland zou richten, bracht het militaire kabinet in Brussel in grote verwarring. Hoewel de koning ertoe neigde in dat geval de neutraliteit te blijven handhaven, liet van Overstraeten plotseling weten dat hij een dergelijke stap onacceptabel vond. “Als de Duitsers in Breda staan, slechts tachtig kilometer van Brussel,” zei hij, “wordt ons land onverdedigbaar. In dat geval moeten we de Fransen en Britten binnenlaten en onze neutraliteit opgeven.” (1)

Het was in deze situatie dat baron van Harinxma thoe Slooten bij van Overstraeten binnenkwam met het verzoek van koningin Wilhelmina om alle oorlogvoerende partijen op te roepen tot vrede. De generaal liet de Nederlandse gezant weten dat hij de door de koningin opgestelde tekst direct aan koning Leopold zou laten lezen. De Belgische vorst riep daarop het militaire kabinet bijeen om het voorstel van Wilhelmina en de door haar voorgestelde tekst te bespreken.

Leopold verklaarde meteen aan het begin van de bijeenkomst dat hij niet veel voelde voor een deelname van de groothertogin van Luxemburg. Dat zou alleen maar tijd kosten. Daarop werd de minister van buitenlandse zaken, Paul-Henry Spaak, ontboden. Spaak was van mening dat de oproep van de Belgische en Nederlandse regering uit moest gaan en niet van de beide

staatshoofden. Leopold was het daar niet mee eens. “Het gezag van de ondertekenaars vormt de enige kans op succes,” zei hij.

Daarop las Spaak de door Wilhelmina opgestelde concepttekst voor. Nadat hij daarmee klaar was, liet de Belgische minister weten dat hij er maar weinig waardering voor kon opbrengen. Hij vond de inhoud veel te vaag. Hij stelde daarom voor de tekst wat robuuster te maken en toen dat gelukt was, werd die tegen de middag naar Den Haag getelegrafeerd. Maar zijn Nederlandse collega van Kleffens vond de Belgische oproep veel te direct en wees die van de hand. “Desnoods doen we het alleen,” liet hij Spaak geïrriteerd weten. De Belgische minister vond dat prima, maar Leopold weigerde zich op die manier te laten afschepen. Hij stelde daarom voor persoonlijk naar Den Haag te reizen voor een onderhoud met Wilhelmina. Dezelfde avond verliet Leopold per auto de Belgische hoofdstad. Hij werd vergezeld door van Overstraeten en Spaak.

Het Belgische gezelschap arriveerde pas tegen middernacht in Den Haag. Door de spaarzaam verlichte, koude straten reden de auto's naar paleis Huis ten Bosch. De zware ijzeren hekken zwaaiden open. Marechaussees van het bewakingsdetachment brachten de groet. Binnen werd de Belgische vorst hartelijk verwelkomd door Wilhelmina, prinses Juliana en prins Bernhard. De Nederlandse minister van buitenlandse zaken, Eelco van Kleffens, was ook aanwezig. Terwijl Leopold en Wilhelmina de kritieke situatie bespraken, wierpen de twee ministers van buitenlandse zaken zich op een nieuwe concepttekst. Maar toen ze daar in de vroege ochtend mee klaar waren, liet van Overstraeten, na het te hebben doorgelezen, weten dat hij er niets in zag. De Belgische generaal stoorde zich vooral aan het feit dat niet duidelijk was of België en Nederland een bemiddelende rol wilden spelen. Volgens van Overstraeten was het van het grootste belang dat Leopold en Wilhelmina zich persoonlijk bereid verklaarden een dergelijke rol op zich te nemen.

De Belgische koning schreef daarop eigenhandig in de nachtelijke uren een vierde ontwerptekst en daar konden alle partijen zich in vinden. In de vroege ochtend van dinsdag 7 november 1939 werd het naar de ministeries van Buitenlandse Zaken in Londen, Parijs en Berlijn gestuurd en direct daarna wereldkundig gemaakt. (2)

2.

Een van de weinige samenzweerders in Berlijn die niet op de hoogte was van de verdeeldheid in de rijen van de oppositie, was de speciale gezant

Erich Kordt, die zich bereid had verklaard Hitler met een bom uit de weg te ruimen. Omdat staatssecretaris Ernst von Weizsäcker beseftte dat hij de uiterste concentratie, die het plegen van een zelfmoordaanslag met zich meebracht, niet mocht verbreken, had hij de jonge diplomaat in de waan gelaten dat de aanslag gewoon door zou gaan. Kordt had afscheidsbrieven geschreven, waarin hij zijn daad rechtvaardigde en bad, als overtuigd katholiek, dagelijks dat hij op het beslissende moment de moed niet zou verliezen. Zijn nicht, Susanne Simonis, had hij gevraagd om de afscheidsbrieven te versturen zodra hij de aanslag gepleegd had. Met tranen in de ogen had de jonge vrouw ze aangepakt en gezegd: “Wie nu handelt, handelt juist.”

Kordt bezocht, nu zijn besluit eenmaal vaststond, zo vaak mogelijk de rijkskanselarij, zodat de boomlange SS-lijfswachten aan zijn gezicht konden wennen. Op dinsdag 7 november 1939 kreeg hij 's morgens in zijn woning bezoek van Hasso von Etdorf. Die vertelde hem wat er twee dagen eerder, bij het onderhoud tussen Hitler en von Brauchitsch, gebeurd was. “Het is helemaal mis,” zei von Etdorf, “De opperbevelhebber is bij Hitler geweest om tegen het offensief te pleiten. Hij heeft Brauchitsch de deur gewezen toen die op de gebrekkige strijd lust van onze jeugd wees. Hitler heeft de legerleiding beschuldigd van lafheid en daardoor is de animo voor een staatsgreep vrijwel verdwenen.”

Kordt reageerde onaangedaan op die woorden. “Alleen Hitler,” zei hij, “kan het bevel geven voor de aanval. Zonder hem geen offensief. Men heeft mij de explosieven beloofd. Dit offensief mag onder geen enkel beding van start gaan.”

Toen dezelfde dag op het ministerie van Buitenlandse Zaken het bericht binnenkwam dat de koning van België en de koningin van Nederland hun bemiddeling aanboden voor het tot stand brengen van een vredesregeling, ging Kordt daarmee naar de rijkskanselarij. Hij trof Hitler in de wachtkamer aan om zijn adjudanten en ordonnansen de nodige aanwijzingen te geven. De *Führer* stond op het punt om met de trein naar München te vertrekken waar de volgende dag de jaarlijkse herdenking van de putsch van 1923 in de *Bürgerbräukeller* plaats zou vinden.

Toen Kordt binnenkwam werd hij direct door Hewel benaderd met de vraag wat hij kwam doen. Kordt overhandigde hem de papieren die hij had meegenomen en Hewel ging daarmee naar de *Führer*. Die wierp er een blik op, maar leek niet erg geïnteresseerd.

“We moeten gaan,” zei hij zich tot Kordt wendend. “Zeg de Belgen en de Hollanders dat ik op reis ben en dat u me niet heeft kunnen bereiken. Op deze smeekbede hoeven we niet meteen te reageren.”

Pas toen Kordt weer buiten stond drongen de woorden van Hitler goed tot hem door. Wilde de dictator meteen vanuit München naar zijn hoofdkwartier in het westen reizen? Die mogelijkheid trof Kordt als een mokerslag. Daar immers zou de *Führer* onbereikbaar voor hem zijn. Voor hem en zijn explosieven. (3)

Kordts angstige vermoeden was niet helemaal ongegrond. Hitler was inderdaad van plan om vanuit München direct door te reizen naar het westen, waar een speciaal hoofdkwartier voor hem was ingericht. Maar dat zou alleen gebeuren als de weersomstandigheden een offensief mogelijk maakten. En dat was nog helemaal niet zeker.

Toen Kordt de rijkskanselarij verliet, wierp Hitler nog een vluchtige blik op de tekst die koning Leopold en koningin Wilhelmina hem gestuurd hadden. De Duitse dictator kon maar weinig waardering opbrengen voor het initiatief. Tegen Joseph Goebbels, de minister van propaganda die op dat moment ook in de wachtkamer rondhing, zei hij sarcastisch: “Die moeten nodig klein gemaakt worden.” Hij gaf zijn minister opdracht om de vredesoproep van beide monarchen niet op de voorpagina te zetten. Een berichtje zonder bijzondere opmaak en vette letters was voldoende. Ook verbood Hitler elke vorm van redactioneel commentaar.

Nadat Goebbels vertrokken was, liet Hitler zich informeren over de weersvoorzichten. Die zagen er somber uit. De komende dagen zou een lagedrukgebied met veel storm en regen over West-Europa trekken en het zag ernaar uit dat de situatie op zondag 12 november niet veel beter zou zijn. Hitler gaf daarna opdracht het offensief drie dagen uit te stellen. De nieuwe datum werd woensdag 15 november 1939. (4)

3.

Het Duitse onderdeel dat, gekleed in Nederlandse uniformen, de bruggen bij Maastricht op de eerste dag van het Duitse offensief moest veroveren, was door Hitler persoonlijk vastgesteld op vijfhonderd man. Omdat het Nederlandse leger een deel van haar uniformen in Duitsland liet vervaardigen en afgedankte uniformen regelmatig door het Rijkskledingmagazijn in Woerden aan de Duitse fabrikant als lompen werden verkocht, was het geen enkel probleem om vijfhonderd soldaten van de *Wehrmacht* van Nederlandse

legerkleding te voorzien. Maar Hitler was van dit feit niet op de hoogte en daarom gaf hij de *Abwehr* opdracht om de benodigde uniformen langs slinkse weg te bemachtigen.

Hoewel Canaris ernstige bezwaren had tegen deze wijze van oorlog voeren, gaf de Berlijnse centrale van de *Abwehr* die opdracht door aan de *Abwehrstelle* in Münster, niet ver van de Nederlandse grens. Daar werd *Kriminalkommissar* Richard Gerken belast met de uitvoering.

Gerken was goed op de hoogte van de situatie langs de grens, omdat hij intensief contact onderhield met Duits douanepersoneel en geheime agenten in Nederland. Gerken beseftte dat de opdracht niet zo gemakkelijk was als op het eerste gezicht leek. Vooral de mogelijke ontdekking door Nederlandse autoriteiten baarde hem zorgen. Niet alleen zou dat een diplomatiek schandaal kunnen veroorzaken, maar ook zouden de Nederlanders daardoor mogelijk op de hoogte raken van de Duitse plannen, waardoor die onuitvoerbaar werden.

Gerken vond er het volgende op: behalve de voor de militaire operatie benodigde uniformen zou hij ook opdracht geven om kledingstukken van meer folkloristische aard te verzamelen. Mochten de uitvoerders toch tegen de lamp lopen dan konden ze hun actie rechtvaardigen met de bewering dat ze de kleding nodig hadden voor een opvoering van een operette in het stadstheater van Osnabrück. Een opvoering waarin men volgens de aanwijzingen van Gerken een paar vriendelijke Hollanders in originele Nederlandse klederdracht wilde laten optreden.

Voorzien van deze dekmantel stak Gerken de Nederlandse grens over om contact op te nemen met de personen die de uniformen moesten proberen te bemachtigen. In Amsterdam kende Gerken een inspecteur van de politie, een zekere Mathieu Gemmeke, die een groot bewonderaar van het Derde Rijk was. Tijdens een bezoek in september 1939 had Gerken aan Gemmeke gevraagd of hij Nederlanders kende die bereid waren om voor de Duitse *Abwehr* af en toe een klusje op te knappen. Gemmeke had toen twee namen genoemd: Emile Laliu en Ab van Olst, beiden werkzaam in de handel. Omdat Laliu zich tegen die tijd in Noord-Frankrijk en België ophield om daar inlichtingen te verzamelen, richtte Gerken zich tot Ab van Olst met het verzoek om zoveel mogelijk Nederlandse uniformen en folkloristische kledij te bemachtigen.

Op woensdag 1 november 1939 bezocht van Olst laat in de middag een Joodse handelaar in gedragen kleding, die zijn bedrijf had gevestigd in een

oude loods vlak bij het Amsterdamse Weesperpoortstation. Van Olst kocht alles wat maar iets weg had van Nederlandse legerkleding, waaronder uniformen van spoorwegpersoneel, postbezorgers en veldwachters. Van Olst gaf de Joodse koopman opdracht alles zo in te pakken dat niemand kon zien wat erin zat en vroeg of het mogelijk was om op korte termijn aan nog meer van dat soort kleding te komen. Toen de koopman dat bevestigend beantwoordde, zei van Olst dat hij de volgende dag terug zou komen.

Maar de Joodse handelaar vertrouwde de zaak niet, noteerde in de schemering het nummer van de auto waarmee van Olst vertrok en gaf dat door aan de politie.

Bij Mathieu Gemmeke thuis werden de kledingstukken in enkele grote koffers gestopt. Nadat er met grote letters: ‘Ter attentie van *Herr Gerken, Stadttheater Osnabrück*’ op was geschreven, werden ze door een handlanger naar de grens gebracht. De auto, waarvan het nummer intussen aan alle politiebureaus in het land was doorgegeven, werd echter bij Denekamp aangehouden en doorzocht. De hele collectie kwam tevoorschijn: militaire uniformen, verschillende uitmonsteringsstukken, uniformen van de spoorwegen, de posterijen en de gemeentepolitie. De handlanger, een jongeman die naar de naam Albrink luisterde, werd gearresteerd en bij hem thuis werd huiszoeking gedaan. Kort daarna werd ook Ab van Olst opgepakt. Toen justitie ontdekte dat de koffers bij inspecteur Gemmeke vandaan kwamen, werd ook bij hem huiszoeking gedaan.

Tijdens de daaropvolgende verhoren hielden Albrink en van Olst vol dat het transport een volstrekt onschuldige aangelegenheid betrof. Op verzoek van een Duitse relatie hadden ze rekwisieten gekocht voor een operette in het *Stadttheater* van Osnabrück.

Intussen had de pers ook lucht van de zaak gekregen en in De Telegraaf verscheen een artikel, waarin ook de naam van Lalieu, de tweede door Gerken geworven agent, werd genoemd. Lalieu, die op dat moment in Antwerpen verbleef, reisde spoorwegs via België naar Osnabrück, waar hij van de directeur van het *Stadttheater* een schriftelijke verklaring kreeg dat de uniformen waar de Nederlandse pers zoveel ophef over maakte, bestemd waren geweest voor een operette. Met die verklaring reisde Lalieu vervolgens naar Amsterdam om er opgewonden zijn beklag te doen op het kantoor van De Telegraaf. Het enige resultaat was dat de politie werd gebeld en ook Lalieu werd opgepakt. In zijn woning vond men een zakagenda met aantekeningen over Belgische militaire installaties en de Franse Maginotlinie. Daardoor

hechttten de Nederlandse rechercheurs weinig waarde meer aan het verhaal van Lalieu en diens schriftelijke verklaring. Hij werd samen met Albrink en van Olst in staat van beschuldiging gesteld en in afwachting van een proces opgesloten in het Huis van Bewaring. Gemmeke werd ontslagen, maar verder met rust gelaten.

Gerken gaf na deze mislukte operatie zijn pogingen niet op, al waren zijn latere acties nauwelijks meer de moeite van het vermelden waard. In Enschede bijvoorbeeld slaagde hij erin het hoofddekseel behorend bij het uniform van een marechaussee van de kapstok bij een kapper te stelen. Voor het uitrusten van vijfhonderd manschappen zette dat nauwelijks zoden aan de dijk.

Vanwege de grote verscheidenheid aan uniformen die door de politie in de wagen van Albrink werd aangetroffen, doorzagen de Nederlandse autoriteiten niet helemaal de strekking van de Duitse actie. De enige maatregel die ze namen was dat voor personeel van de Nederlandse Spoorwegen een identificatieplicht werd ingevoerd. Dat de uniformen feitelijk bedoeld waren voor de verovering van de bruggen bij Maastricht kwam geen moment bij hen op.

(5)

4.

Majoor Sas, de Nederlandse militaire attaché in Berlijn, hoorde begin november 1939 dat de Nederlandse opperbevelhebber, generaal Reijnders, twijfelde aan zijn rapporten over een aanstaand Duits offensief. Reijnders wenste te weten wie de Duitse informant van Sas was en toen de militaire attaché niet bereid bleek om diens identiteit prijs te geven, was de licht ontvlambare generaal in woede ontstoken. Hij stuurde in het geheim overste Gijsberti Hodenpijl naar de Duitse hoofdstad om uit te zoeken of de rapporten van Sas wel serieus moesten worden genomen. Hodenpijl liet vanuit Berlijn weten dat Sas schromelijk overdreef.

Toen Sas dat hoorde besloot hij op zondag 5 november 1939 naar Nederland terug te keren om duidelijk te maken waar hij voor stond. Maar Reijnders weigerde hem te ontvangen. Sas zocht daarom kapitein Hendrik Kruls op, de adjudant van de minister van oorlog en toen Sas vroeg in hoeverre zijn rapporten nu wel of niet serieus genomen werden, antwoordde Kruls: "Jou serieus nemen? Dan moet je dit eens lezen!" Daarna overhandigde hij Sas een vertrouwelijk memorandum van de inlichtingendienst, waarin de berichten van Sas op allerlei manieren belachelijk werden gemaakt. Bij zijn

bericht over de mogelijke inzet van Duitse parachutisten stond in hanenpoten geschreven. “Die vangen we met onze hooivorken wel op!”

Niet op de hoogte van het feit dat de Nederlandse regering al twee dagen wist dat een Duits offensief aanstaande was, besloot de zwaar beledigde Sas spoorwegs naar Berlijn terug te keren en daar een verzoek op te stellen om te worden overgeplaatst. Amper terug in de Duitse hoofdstad ontving hij in de vroege ochtend van dinsdag 7 november 1939 van Hans Oster een dringend bericht om hem thuis op te zoeken. Voor de deur van de *Abwehr* officier stond een dienstwagen en toen Sas binnenkwam zag hij dat Oster geheel tegen zijn gewoonte in een uniform droeg. Oster bood Sas een haastig ontbijt aan en vertelde hem intussen wat er de afgelopen dagen in Berlijn was gebeurd. Ook gaf hij Sas het bericht dat de *Wehrmacht* op 12 november 1939 aan het eind van de ochtend tot de aanval zou overgaan en dat ook Nederland slachtoffer zou worden van het Duitse offensief.

Met het doorgeven van deze informatie deed Oster iets waarvan hij wist dat het in brede lagen van het Duitse verzet zou worden afgekeurd. Oppositie tegen Hitler mocht dan wel met alle middelen gevoerd worden, zelfs met een aanslag op diens leven, maar landverraad hoorde daar niet bij. Generaal Franz Halder bijvoorbeeld, de chef-staf van de landmacht, was van mening dat het doorgeven van de aanvalsdatum aan de vijand een daad van gewetenloosheid was die duizenden eigen soldaten met de dood zouden moeten bekopen. Nooit mocht er volgens Halder iets worden gesaboteerd, verhinderd of nagelaten, als dat de man aan het front nadeel kon berokkenen. Oster kende dat standpunt, maar was zelfs bereid om die laatste morele hindernis opzij te zetten om het optreden van Duitsland als een brute agressor te kunnen voorkomen. Niemand, zelfs zijn superieur admiraal Wilhelm Canaris, wist echter dat hij die bereidheid bezat.

Toen Oster zag hoe Sas van zijn woorden schrok, legde hij uit dat hij op het punt stond naar Bad Kreuznach te vertrekken voor een onderhoud met generaal Erwin von Witzleben. Oster hoopte, zei hij, dat hij von Witzleben en andere generaals ertoe kon bewegen de naziregering af te zetten, zodat het offensief kon worden voorkomen. Oster verzocht Sas dringend om direct naar Den Haag terug te keren en de Nederlandse regering op de hoogte te brengen van de Duitse plannen, zodat het Nederlandse leger in staat van paraatheid kon worden gebracht. Sas, die begreep dat hij hiermee zijn vijanden bij de inlichtingendienst en generaal Reijnders overtuigend kon aftroeven, voldeed maar al te graag aan dat verzoek. Voor hij naar Nederland vertrok

belde hij vanuit zijn Berlijnse appartement met zijn vrouw, om haar te vragen het bericht onverwijld door te geven aan de minister van oorlog. Direct daarna vertrok hij per trein naar Nederland. (6)

Oster was na het vertrek van Sas in de gereedstaande dienstwagen gestapt, pikte onderweg Hans Bernd Gisevius op, die hem zou begeleiden, en reed vervolgens naar de woning van Ludwig Beck. De voormalige chef-staf van de landmacht was door generaal Carl Heinrich von Stülpnagel van het OKH op de hoogte gebracht van de dramatische gebeurtenissen in de rijkskanselarij. Beck gaf Oster het volgende bericht mee voor von Witzleben: als von Brauchitsch niet in staat was om een machtsomwenteling tot stand te brengen dan was hij, Beck, bereid om het opperbevel over te nemen, zodat de noodzakelijke orders konden worden uitgevaardigd. De enige voorwaarde die Beck stelde was dat de legergroepcommandanten hem als nieuwe opperbevelhebber zouden erkennen.

Onderweg naar Bad Kreuznach maakte Oster aan Gisevius duidelijk dat hij niet van plan was om de boodschap van Beck over te brengen. “Het enige,” zei hij, “wat Beck op het ogenblik nog kan, is interessante politieke uiteenzettingen schrijven aan zijn dochter in Oost-Pruisen. Als Bock en Rundstedt al weigeren om de huidige legerleiding te steunen dan zullen ze dat zeker niet doen bij een generaal die al veertien maanden thuis zit.”

In de vroege ochtend van woensdag 8 november 1939 bereikten Oster en Gisevius het hoofdkwartier van Ritter von Leeb in Frankfurt. Daar werden ze ontvangen door kolonel Vincenz Müller, de chef operaties van Legergroep C. Müller behoorde tot de kleine groep militairen die in nauw contact stond met de oppositie. Tijdens het matineuze ontbijt vertelde Oster aan Müller hoe vooral de wreedheden in Polen tot gevoelens van grote weerzin binnen de strijdkrachten hadden geleid. Bovendien werd het offensief in het westen door de legerleiding als een kansloze onderneming gezien. Het grote probleem was echter dat de leiding van de *Luftwaffe* en de *Kriegsmarine* een militaire opstand niet zouden steunen en dat ook aan de medewerking van von Brauchitsch, de opperbevelhebber van de landmacht, kon worden getwijfeld. Alles hing dus van Halder en von Witzleben af.

Müller stelde een aantal kritische vragen over de middelen waarover de samenzweerders beschikten en de manier waarop Hitler, Göring en de partijbonzen opzij zouden worden geschoven. Toen hij daarop nogal onbevredigende antwoorden kreeg, stak Müller niet onder stoelen of banken dat hij de indruk had dat de operatie slecht was voorbereid. Oster haalde vervolgens,

om het tegendeel te bewijzen, een aantal proclamaties uit zijn aktentas, die na de machtsomwenteling aan de *Wehrmacht* en het Duitse volk moesten worden gericht en gaf ze aan Müller, zodat die ze kon doorlezen. Müller bleek niet erg onder de indruk, integendeel, hij merkte op dat hij het buitengewoon riskant vond om dergelijke papieren gewoon op reis bij zich te dragen. Wist Oster wel waar hij mee bezig was? Daarop drong hij er bij de inlichtingenofficier op aan om de proclamaties in een grote asbak te verbranden, een verzoek waaraan Oster pas na enig aandringen voldeed.

Toen Oster en Gisevius vertrokken waren, bracht Müller verslag uit aan Ritter von Leeb. De legergroepcommandant stuurde Müller direct naar Bad Kreuznach om von Witzleben in te lichten. Omdat Oster en Gisevius onderweg naar Bad Kreuznach nog een paar andere dienstzaken moesten afhandelen, arriveerde Müller eerder in Bad Kreuznach dan beide samenzweerders. Von Witzleben, die een vermoeide indruk maakte, ontving Müller vriendelijk en zei dat hij blij was dat hij eindelijk eens met iemand vrijuit kon praten, omdat hij de leden van zijn eigen staf niet erg vertrouwde. Müller vertelde hem over het bezoek van Oster en de slordige manier waarop die met gevoelige documenten omging. De stafofficier maakte er geen geheim van dat het hele plan voor de machtsovername een nogal amateuristische indruk op hem maakte.

Toen Oster en Gisevius in Bad Kreuznach arriveerden, was de ontvangst, mede daardoor, heel anders dan ze verwacht hadden. Zonder veel omhaal maakte von Witzleben hen duidelijk dat het offensief in het westen niet alleen niets zou opleveren, maar waarschijnlijk ook niet meer voorkomen kon worden. In von Brauchitsch en Halder had hij weinig vertrouwen. De opperbevelhebber van de landmacht had zelfs een buitengewoon slechte indruk op hem gemaakt, toen die hem een week eerder bezocht. Von Witzleben vertelde dat von Brauchitsch had geklaagd over het feit dat hij zich bedreigd voelde door SS-voorman Reinhard Heydrich. Toen Von Witzleben hem had gevraagd waarom hij de SS'er dan niet arresteerde, had hij slechts een pijnlijk stilzwijgen ten antwoord gekregen.

Von Witzleben was ook pessimistisch over de houding van de jonge officieren die volgens hem bezeten waren van Hitler. Niemand kon volgens von Witzleben voorspellen of de gewone soldaat op het moment van een staatsgreep de generaals zou volgen of de nazislogans bazelende jonge officieren. De enige mogelijkheid die von Witzleben nog wel realistisch voorkwam,

was dat de drie legergroepcommandanten weigerden het bevel om tot de aanval over te gaan op te volgen.

Het onderhoud eindigde nogal bruusk, toen Oster uit zijn aktentas kopieën van de proclamaties opdiepte, die hij ook aan Müller had laten zien. Von Witzleben merkte nijdig op dat hij in de veronderstelling verkeerde dat die verbrand waren. Oster antwoordde dat hij over een hele stapel van deze documenten te beschikte.

“Wat?” gromde von Witzleben “Wilt u beweren dat u dit in uw auto heeft meegenomen? Dan wens ik u niet meer te zien.” Vervolgens wees hij Oster en Gisevius zonder pardon de deur.

Daarop ontbood de generaal opnieuw kolonel Müller, die in de wachtkamer had plaatsgenomen. Von Witzleben gaf Müller een bericht mee voor Halder, waarin hij uiteenzette op welke wijze Oster omging met compromitterend materiaal en hoe hij daarover dacht.

De intussen uit Bad Kreuznach vertrokken samenzweeiders besloten in Frankfurt te overnachten en pas de volgende dag naar Berlijn terug te rijden. De hevig teleurgestelde en slecht gehumeurde Oster zette het in de officiersmess op een drinken en werd daardoor steeds loslippiger. Toen hij hevig begon uit te varen tegen het naziregime, had hij het aan een paar vrienden te danken dat hij daardoor niet in de problemen raakte. Ze manoeuvreerden hem onopvallend naar een zijkamertje waar ze erin slaagden de inlichtingenofficier een beetje tot bedaren te brengen. Ook de aktentas met proclamaties, die Oster achteloos op de bar had laten liggen, werd tijdig door een bevriende relatie opgemerkt en meegenomen, waardoor het niet in verkeerde handen viel.

De volgende ochtend haastten Oster en Gisevius zich terug naar Berlijn. Het eerste wat ze hoorden toen ze aan de Tirpitz Ufer arriveerden, was dat er een aanslag op Hitler was gepleegd. (7)

5.

Majoor Sas keerde woensdagochtend 8 november 1939 vanuit Berlijn terug in Den Haag. Onkundig van de Britse waarschuwing van zaterdag 4 november, meende Sas dat hij als eerste de Nederlandse regering zou inlichten over het op handen zijnde Duitse offensief. Vanaf het station werd hij met een dienstauto naar het Binnenhof gereden, waar een ministeriële raad bestaande uit premier Jonkheer de Geer, minister van buitenlandse zaken van Kleffens, minister van oorlog Dijkhoorn en de opperbevelhebber van de

strijdkrachten, generaal Reijnders, hem opwachtten. Het gezelschap, dat al vier dagen op de hoogte was van de Duitse aanvalsplannen, was heel wat kalmer dan de hevig geëmotioneerde Sas, die zwaar gebukt ging onder de jobstijding en bovendien dacht dat hij de ministers en opperbevelhebber bijzonder onaangenaam nieuws bracht.

De herhaaldelijk over zijn woorden struikelende Sas, vertelde direct nadat hij plaatsgenomen had aan de lange tafel, wat zijn Duitse bron hem de vorige dag verteld had. Over vier dagen op zondag 12 november, aldus Sas, zou de *Wehrmacht* beginnen aan een grootschalig offensief tegen Frankrijk, waarbij de neutrale lage landen inclusief Nederland niet zouden worden ontzien.

Of het door Sas hakkende presentatie kwam of door het feit dat de Nederlandse inlichtingendienst de berichten over de datum voor de Duitse aanval niet erg serieus nam, werd niet duidelijk, maar in ieder geval was de reactie van de aanwezigen buitengewoon sceptisch. Generaal Reijnders kon het zelfs niet laten om Sas in het bijzijn van de regeringsvertegenwoordigers openlijk belachelijk te maken, waarna Sas van zijn stoel opsprong, twee vingers in de lucht stak en uitriep dat hij zwoer dat hij de waarheid sprak. De Geer, die zich zichtbaar ergerde aan het geëxalteerde gedrag van de majoor merkte koeltjes op dat Sas onmogelijk een eed kon afleggen op iets dat nog niet gebeurd was. Alleen minister van oorlog Dijxhoorn hechtte waarde aan de woorden van de majoor, maar omdat hij alleen stond liet hij dat niet blijken.

Dat bracht de nauwelijks tot bedaren te brengen Sas in hevige gewetensnood. Toen hij, nadat hij het Binnenhof verlaten had, merkte dat het Nederlandse leger niet direct in opperste staat van paraatheid werd gebracht, belde hij de volgende ochtend met admiraal Furstner, de commandant van de Nederlandse marine. Maar ook Furstner was niet te overtuigen. Hij zei dat Sas overspannen was en dat hij niets van diens berichten geloofde.

Deze opmerking bracht de militaire attaché aan de rand van een zenuwzinking. In opperste nood bezocht hij 's middags Hendrikus Colijn, die van 1933 tot juli 1939 premier was geweest en waarvan Sas, omdat hij hem goed kende, de nodige steun verwachtte. De stijve politicus liet de opgewonden militair een tijdje uitrazen, maar kon zijn scepsis nauwelijks onderdrukken. Om van Sas af te zijn, beloofde Colijn dat hij onmiddellijk contact zou opnemen met generaal Reijnders. Dat deed Colijn, maar niet om de opperbevelhebber van het leger ervan te overtuigen dat Sas wel eens gelijk kon hebben. Colijn zei tegen Reijnders dat hij sterk de indruk had dat 'de heer Sas

over zijn zenuwen was geraakt'. Wat Colijn werkelijk van het optreden van de militaire attaché vond, liet hij dr. van Raalte weten. "Eigenlijk," zei Colijn, "is die Sas een man die men als een gevaarlijke gek zou moeten opsluiten."

Hoewel hij dus overal zijn hoofd stootte, bleef Sas onvermoeibaar zoeken naar mogelijke medestanders. Zijn volgende poging deed hij bij generaal van Oorscot, het hoofd van GSIII, de militaire inlichtingendienst, maar ook die nam Sas nauwelijks serieus. Van Oorscot was er van overtuigd dat zowel Sas als de Britse regering door de Duitsers van *Spielmaterial* waren voorzien en dat de enige bedoeling daarvan was de Nederlandse neutraliteit te testen. Van Oorscot was al geïrriteerd over het feit dat op grond van de informatie uit Londen de nodige inundaties uitgevoerd zouden worden. Hij liet Sas daarom weten dat de militaire attaché waarschijnlijk het slachtoffer was van een of ander Duits complot. Als de Nederlandse legerleiding de paraatheid verhoogde, snauwde van Oorscot, kon dat door Duitsland als een provocatie worden uitgelegd.

Sas raakte buiten zichzelf van woede, toen hij deze woorden hoorde. Hij stond op, schreeuwde: "En nu ga ik naar de Koningin!" sloeg de deur met een klap achter zich dicht en spoedde zich naar paleis Huis ten Bosch aan het Noordeinde. Daar liep hij een vriend, kolonel Phaff, tegen het lijf, de *aide-de-camp* van de vorstin. Phaff, die wachtte op een onderhoud met Wilhelmina, nam de nog steeds hevig geëmotioneerde Sas mee naar een *antichambre* en luisterde aandachtig naar wat de majoor allemaal te vertellen had. Phaff nam het verhaal van de militaire attaché wél serieus. Hij kende Sas lang genoeg om te weten dat de majoor goed geïnformeerd was en zich niet zomaar iets op de mouw liet spelden. Toen Sas zijn betoog had afgerond, vroeg Phaff waarom Sas niet bereid was om generaal Reijnders de identiteit van zijn informant mede te delen. Dat zou zijn bericht veel geloofwaardiger maken. Maar Sas antwoordde dat hij onvoorwaardelijk beloofd had dat hij aan niemand zou onthullen wie zijn bron was en hij was niet van plan die belofte te breken. Dat strookte niet met zijn opvatting over een man van eer.

Op dat moment kwam generaal van Ellemeet, Wilhelmina's adjudant, het vertrek binnen en zei dat generaal Reijnders zojuist had gebeld met de strikte opdracht dat Sas niet met de vorstin mocht spreken. Sas vroeg daarop aan Phaff of hij bereid was zijn bericht aan de koningin over te brengen. Dat deed Phaff zo gauw hij Wilhelmina zag. De vorstin was nog steeds diep onder de indruk van de verschillende waarschuwingen over een Duits offensief

en leek op geen enkele manier te twijfelen aan de strekking van het bericht. Ze beloofde Phaff dat ze dezelfde dag nog contact zou opnemen met de verantwoordelijke ministers.

Die middag kwamen de vorstin, premier de Geer en de ministers Dijkhoorn en van Kleffens op verzoek van Wilhelmina bijeen, ditmaal in paleis Huis ten Bosch. De koningin liet onomwonden weten dat de waarschuwing over een Duits offensief uit twee verschillende bronnen, Londen en majoor Sas, onmogelijk genegeerd kon worden. Ze drong erop aan dat de verloven van de troepen onmiddellijk ingetrokken zouden worden.

Opnieuw verzette minister-president de Geer zich, zoals hij ook al op zondag had gedaan, tegen deze in zijn ogen veel te vérgaande maatregel. Het Nederlandse volk, zei hij tegen de koningin, zou zich maar onnodig zorgen gaan maken. Dit wekte de woede op van Adriaan Dijkhoorn, de minister van defensie. De Geer negerend wendde hij zich rechtstreeks tot Wilhelmina en drong er in de krachtigste bewoordingen op aan de verloven in te trekken. De vorstin stemde daarmee in en voor de tweede keer die week moest de minister-president bakzeil halen.

Diezelfde avond maakte de radio het bericht bekend. De motivering, dat de regering het gewenst achtte de weermacht niet te zeer te verzwakken, was opzettelijk vaag, maar zorgde toch voor een enorme opschudding. Terwijl veertigduizend verlofgangers zich terug haastten naar hun onderdelen, vroeg de bevolking zich angstig af of Nederland ook ditmaal, net als in 1914, buiten de oorlog kon blijven. (8)

6.

Konstanz is een kleine Duitse enclave, die op de zuidelijke oever van de Boden See geheel door Zwitsers grondgebied wordt omgeven. Op woensdag 8 november 1939, tegen kwart voor negen 's avonds, ontwaarden twee douanebeambten in de tuin van de Wessenbergse kostschool in Konstanz de schaduw van een man die, gebruikmakend van de duisternis, probeerde de grens met Zwitserland over te steken. De beide douaniers hadden zich voor een open raam geposteerd, van waaruit ze hun deel van de grens overziend tegelijkertijd via de radio naar Hitlers redevoering in de *Bürgerbräukeller* in München konden luisteren,

Terwijl de stem van de *Führer* uit de luidsprekers schalde, grepen de douaniers hun geweren en renden naar buiten om de man aan te houden. Net voor de grens kregen ze hem te pakken. De verdachte, die geen verdere po-